

Марко Краљевић

Марко Краљевић у епским песмама има улогу народног заштитника и борца против турског зулума („Марко Краљевић укида свадбарину” и „Орање Марка Краљевића”), али и султановог заточника („Марко Краљевић и Муса Кесеџија”). Марко Краљевић је вечити симбол антитурског отпора.

У народној традицији постоји и други појавни облик Марка Краљевића - претежно историјски - Марко Краљевић је турски вазал.

У историјским и културно-историјским предањима о Марку Краљевићу, која је забележио Вук Караџић, уочавамо мотиве везане за две етапе Маркове епске биографије – стицање коња Шарца и Маркову смрт.

Маркова епска биографија пуна је фантастичних мотива – један од њих је и Марков веран коњ Шарац. Шарац је шарени (по чему је и добио име), виловити коњ који с Марком пије вино, који предосећа смрт господара, који говори. Вук Караџић бележи да се у народу приповедало како је Марко Шарца добио од виле, што је занимљиво, јер се веровало да је баш од виле Марко добио своју надљудску снагу, да су му виле посестриме, али и да га је вила родила. Слика коју је Караџић запамтио из детињства – „Марко намолован како једном руком маторога вола држи за реп преко рамена и носи на леђима” – подсећа на песничку слику подизања рала и волова из „Орања Марка Краљевића”, али такође нас визуелно асоцира и на грчког јунака Херкулеса, који је носио немејског лава на леђима након што га је усмртио. Занимљиво је да је Караџић у својој *Малој прстонародној славеносрпској пјеснарици* (1814) Марка упоредио баш са Херкулесом.

Марко купује „губаво ждријебе” најпре, јер предосећа да ће од њега настати добар коњ, али и зато што не успева да коња помери са места; Караџић овде наводи и почетак Маркових авантура са Шарцем – Марко лечи коња од губе и учи га да пије вино.

У Караџићевом запису уочавамо четири различита предања о смрти Марка Краљевића. Скоро сва та предања прожета су фантастичним елементима – мотив „златне стреле” која је усмртила Марка; мотив баре у коју пропадају Марко и Шарац; хиперболично „пливање по крви” у боју; мотив Божије самилости и чудесног преношења у пећину; мотив Марковог дугог сна и очекиваног буђења.

Последња два предања о Марковој смрти повезује мотив пећине у коју се Марко склонио од света. Исти су и разлози Марковог нестанка – незамисливо насиље ком се више ни Марко не може супротставити. Можемо рећи да ова два предања исказују дубљу етичку осуду времена у ком су преношена и осећај носталгије за бољим, витешким временима, представљеним у лику Марка Краљевић. Предање о огледању пушке тако преноси Марков лик из тачног историјског контекста (XIV век) у касније векове, када „најгора рђа може убити најбољега јунака”.

Бог се смиловао преневши Марка из страшног боја у пећину, у којој ће Марко спавати све док „Шарац маховину поједе и сабља испод греде или из камена испадне”, односно када се Маркови јуначки атрибути поново покажу спремнима за бојеве.

Наведена веровања показују нам да се народна традиција суочила са неким проблемима у процесу обликовања епске биографије Марка Краљевића. Смрт је била важан део опевања јунаковог наслеђа, али неминовно су се постављала следећа питања: „Ко може уопште убити Марка Краљевића? Каква је смрт достојна највећег јунака српске епске поезије?” Зато видимо да је војвода Мирчета морао употребити баш златну стрелу да би усмртио Марка; уочавамо да ово предање баштини да је Марко Мрњавчевић погинуо у бици на Ровинама борећи се на турској страни против влашке војске, али је тај историјски контекст обogaћен фантастичним мотивима који су једини, према систему народног веровања, могли објаснити Маркову смрт. Зато се у другим предањима спомиње да Марко није умро, већ спава дугим сном, али ће се једном пробудити и вратити у свет. Мотив буђења из вишевековног сна показује нам да је српски народ прижељкивао „повратак” Краљевића Марка, јер је имао много зулумћара, а мало таквих заштитника какав је у епској поезији био Марко.

Марко Краљевић био је син Вукашина Мрњавчевића, једног од најмоћнијих српских великаша у време владавине цара Стефана Уроша V Немањића – Уроша Нејаког. Мрњавчевићи – Вукашин и његов брат Јован Угљеша – владали су областима у данашњој Македонији и јужној Србији (Ново Брдо, Приштина, Скопље, Призрен). Велики политички успех Мрњавчевићи су постигли када је цар Урош прогласио Вукашина за краља-савладара 1365. године. Следећи корак у осигуравању моћи ове амбициозне породице било је крунисање Вукашиновог сина Марка за младог краља. Титула младог краља у том тренутку је значила да је Марко означен као наследник круне Немањића. Народна традиција није заборавила намеру Мрњавчевића да замене Немањиће као владајућу династију српске средњовековне државе. Њихов политички успон схваћен је као осипање моћи легитимног владара, цара Уроша, и погоршавање већ затегнутих односа српске властеле – другим речима, као један од узрока неслоге која је умногоме допринела паду српског средњовековног царства. Зато се у песми „Урош и Мрњавчевићи” директно осуђују због похлепе за туђим царством. Вукашин Мрњавчевић је у народном сећању остао запамћен чак и као убица цара Уроша Нејаког. Те оптужбе, међутим, нису засноване нити могуће будући да је краљ Вукашин живот изгубио у Маричкој бици, пре смрти цара Уроша.

С друге стране, слика коју је о младом краљу Марку Мрњавчевићу створила народна књижевност много је сложенија. Већ у песми „Урош и Мрњавчевићи” видимо да је управо Марко тај који одређује „на коме је царство”, односно ко је легитимни владар српског царства, и да он ту одлуку доноси „ни по бабу, ни по стричевима” – без обзира на личне породичне везе, праведно. Марко Мрњавчевић је, по свему судећи, титулу младог краља добио док је цар Урош још био жив, дакле пре 1371. године. Те исте године догодио се још један значајни преокрет у Марковом животу, али и у српској историји – Маричка битка. У овој бици против Турака погинули су Вукашин и Јован Угљеша Мрњавчевић, а након тог пораза српских војних снага Марко Мрњавчевић постао је турски вазал. Вазалство је означавало подређени однос према турском султану: Марко је са својим војницима морао ратовати за султана и смањена су му владрска права у сопственим областима. Маркова престоница био је град Прилеп. Претпоставља се да Марко није учествовао у Косовском боју. Историјска сведочанства казују да је Марко погинуо у бици на Ровинама, 1395. године, на страни турске војске. Често су цитиране наводно последње Маркове речи, изговорене поводом страшне обавезе ратовања на погрешној страни, против хришћана, а које је забележио Константин Филозоф: „Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у овом рату.”

Због несклада између Марковог историјског значаја и велике популарности Марковог лика у народној традицији, у нашој науци о књижевности често се постављало питање како је млади краљ Марко Мрњавчевић постао силни јунак Марко Краљевић. Могуће је да је популарност дуговао свом трагичном положају (вазалство турском цару, ратовање против сопствене, хришћанске стране) који је морао надахнути певаче, али и подсетити на сличан удес који је доживела српска средњовековна држава – пад од моћног, уједињеног царства до скупа мањих, подељених области. Потресне последње речи које је забележио Константин Филозоф само су могле допринети таквој народној интерпретацији Марковог невољног вазалства. Друга претпоставка била је да је Марко стекао посебну наклоност народа одржавањем добрих политичких односа са Турцима – због тога је имао већу самосталност управе над својом облашћу и могао је обезбедити подношљивији живот поданицима, који су потом ширили његову славу епским песмама. Какав год да је био разлог историјске популарности Марка Мрњавчевића, Марко Краљевић је у вековима након Маричке битке и Косовског боја постао најпопуларнији јунак српске народне епике. Штавише, о њему се певало и у Бугарској, Македонији, Словенији, Хрватској, Мађарској, Румунији...

Песме: „Марко Краљевић укида свадбарину”, „Марко Краљевић и Муса Кесеџија” и „Орање Марка Краљевића”.